

Віктор Баюк

СПОРУДА ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ПОРУЧ З ДАВНЬОЮ ДОРОГОЮ ЛУЦЬК-ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

У статті вперше комплексно друкуються результати роботи Шепельської рятівної експедиції на посаді городища Шепель у 2010 р. Особлива увага присвячена дослідженій експедицією споруді другої половини XVII ст., яка відзначається цікавим плануванням та різноманітними знахідками.

Ключові слова: Шепель, ур. «Вал», споруда, кахля

Впродовж червня-жовтня 2010 р. Шепельська рятівна археологічна експедиція проводила стаціонарні польові дослідження поруч із городищем на околиці с. Шепель одноіменної сільської ради Луцького р-ну. Городище знаходиться в ур. «Вал», має розміри 140,0х160,0 м, укріплене валом висотою 5,0-6,0 м та ровом шириною 22,0 м і глибиною до 6,0 м. Вперше воно згадується в Іпатіївському літописі під 1097 роком [5. Ст.239]. Обстеження городища і посаду в кінці XIX ст. провів В.Антонович [1. С.53], в 1933 р. – О.Цинкаловський [8. С.113-129], в 1955 р. – Є.Тимофеев [7. С.15], в 1960 р. – П.Раппопорт [6. С.55], який проводив топографічні роботи. Згадані дослідники датували городище за підйомним матеріалом XI-XIII ст. В.Антонович вперше обміряв городище, вказавши, що кожна зі сторін має 95 сажень. М.Кучінко у 1975 р. проводив шурфування на городищі, виявивши фрагменти кераміки, глиняне прясло, уламки браслетів та залізний ніж [3. С.54]. За 300 м на північний захід від городища, на колишній межі з с. Озденіж, був курган

висотою 2,8 м і діаметром 12,0 м, під назвою «Могила Переляниця», розкопаний М.Кучінком у 1975 р. Під ним виявлено перепалені кістки, вуглики та дрібні фрагменти гончарної кераміки, що засвідчує, на думку дослідника, обряд кремації на місці поховання [3. С.104]. Як центр сільськогосподарської округи басейну річки Серни дане городище визначає у своїх дослідженнях С. Панишко [4. С.162-164].

Таким чином, бачимо значний інтерес дослідників до власне дитинця та кургану, посад же та навколишні поселення стаціонарно не досліджувались. Археологічно дослідити дану ділянку вдалося в ході робіт ДП «Волинські старожитності» ДП «НДЦ ОАСУ» ІА НАН України по виконанні експертизи земельної ділянки та наступним проведенням стаціонарних археологічних досліджень.

За 50 м на захід від західного валу городища суцільним розкопом було досліджено 96 м² площі, де виявлено потужний культурний шар та різночасові об'єкти.

Культурний шар розкопу сильно перемішаний, і до позначки -0,5 м основними знахідками були сучасні та пізньосередньовічні матеріали; нижче, до відмітки у -0,8 м від денної поверхні, основними знахідками були матеріали X-XI ст.

Знахідки XVII-XIX ст. Представлені великою кількістю фрагментів горщиків, мисок, макітр і покришок, а також цілих та фрагментованих пічних кахель. Давньоруський матеріал презентований знахідками типових для X-XI ст. фрагментів кераміки, а також уламками посудин-«корчаг». Необхідно зауважити, що матеріалів, які б можна було віднести до XII-XIII ст. виявлено не було.

Виявлені об'єкти відповідають хронологічній картині культурного шару: це одне повністю, а інше частково досліджені житла давньоруського часу, з типовим для X-XI ст. плануванням і знахідками, а також споруда, датована попередньо другою половиною XVII ст. Вона викликає особливий інтерес, так як за типом і знахідками аналогій на Волині їх поки не знайдено.

Це велика (з дослідженими розмірами в межах розкопу 8х4,7 м) землянка, розділена вузьким коридором на дві камери. Перша має підпрямокутну форму, розмірами 4,5х2,0 м, з рівними стінками, глибиною 1,3 м від рівня виявлення та значною кількістю глибоких стовпових ям у підлозі. Друга, майже квадратна у плані, має розміри 4,7х4,1 м і містить в дальньому (південному) куті розвал крупної печі. Піч збереглася у вигляді завалу з значною кількістю знахідок цегли, кахель та кераміки. Судячи по формі топочної камери та характеру знахідок, цю піч можна інтерпретувати як опалювальну. Піч іншої конструкції було досліджено в ніші західного кута цієї камери, судячи з наявності кількох пропалених черенів звичайної форми, її використовували для приготування їжі. Необхідно зауважити, що пропалений на значну глибину черинь вказує на досить тривале та активне використання цього елементу печі. Ці окремі камери були розділені вузьким коридором, розмірами 1,9х1,9 м та глибиною 1,0 м від рівня виявлення. Заслуговує на увагу система розміщення стовпових ям, що чітко групуються по підлозі споруди в одному випадку та чітко простягаються по обох приміщеннях і коридору, утворюючи чітку планувальну схему, в іншому. Підлога рівна, глиняна, середньо утрамбована; стіни вертикальні, витворені в світло-жовтому материковому суглинку.

Матеріал з об'єкту надзвичайно багатий. В основному це побутова кераміка: фрагменти горщиків, глеків, мисок, ніжок сковорідок та кухлів пізньосередньовічного часу. Тісто хорошої якості, їх поверхня багато орнаментована.

Щодо горщиків, то серед них можна виділити два основні типи. До першого, більш частого, відносяться тонкостінні посудини з високим тонким і ледь відігнутим назовні вінцем (Рис. 1:2). Вони часто розписані фарбою та вкриті поливою, зустрічається також штампований орнамент. До другого відноситься менша частина фрагментів горщиків з маленьким, розтягнутим і плавно заокругленим вінцем, з внутрішнього боку оформленим заглибленням (Рис. 1:4). На таких зразках виразні сліди повторного обпалу. Виходячи з цього, всі горщики можна досить чітко поділити на столові та кухонні.

У виявлених зразках мисок вінця мали вигляд сильно розтягнутого тонкого валика, зрідка додатково оформленого защипами. Орнаментація мисок багата, різна хвиляста або

штампована. У деяких випадках вони розписані фарбою, основний мотив – геометричний орнамент. Сильно розтягнуте вінце також і у виявлених фрагментах макітри, якісної, сірого кольору, із штапованим орнаментом (Рис. 1:1). Ручки (Рис. 1:3) та конусоподібні ніжки від сковорідок, виявлені в заповненні, є типовими для посуду такого типу.

Виявлена у заповненні споруди також велика колекція кахель. Це лицьові коврові, кутові та карнизні зразки, як вкриті поливою, так і без неї. Загалом кахлі зустрічаються у 17 варіантах, знайдено як крупні фрагменти, так і цілі екземпляри, а також наверх (коронки) печі двох типів.

Різноманітні також скляні вироби. Це верхні частини широко- та вузькогорлих пляшок (Рис. 2: 1-5), нижні та придонні частини фужерів і келихів (Рис. 2:6, 8-10), уламки віконниць. Привертають увагу знахідки тонкостінних чарок, прикрашених тонким орнаментом по гарячому склу (Рис. 2:7). Такі чарки навряд чи були б у вжитку в простого тогочасного селянина, нехай навіть і не бідного.

Індивідуальні знахідки представляють різноманіття тогочасного побуту. З металевих виробів – це ножі (Рис. 3:1-2), підківки до взуття (Рис. 3:5), пряжки (Рис. 3: 7,16), кресала з кременем (Рис. 3: 6, 22), побутові та спеціальні цвяхи (Рис. 3: 4, 11-13), різноманітні накладки до одягу (Рис. 3: 10, 27-28), кільця (Рис. 3: 14-15), гачок (Рис. 3: 8) та тягарці до сіток для риболовлі (Рис.3: 17-18). З військовою справою можна пов'язати знайдені тут козацькі кулі з «хвостиком» від кулелійки (Рис. 3: 19-20) та ґудзик від мундира (Рис.3: 21), а також один з ножів із закрученою спіраллю ручкою (Рис. 3:1). Повсякденними також були люльки-«носогрійки» (Рис.3:23-26) та точильні бруски, знайдені у заповненні у великій кількості.

Чітким датуючим матеріалом споруди є монети. Загалом тут виявлено 35 мідних монет дрібного номіналу – «боратинок» (хронологічні рамки 1658-1667 рр.), білоновий литовський солід 1616 р., по два срібних соліди Густава Адольфа та Христини Шведської, празький гріш Карла Люксембурзького (1370-ті – поч. 1380-х рр.). Остання монета цікава тим, що вона має наскрізний отвір для підвішування, розташований у верхній частині аверсійного поля. Наймовірніше є те, що, втративши платіжну можливість, цю досить ранню монету використовували

як прикрасу. Враховуючи ці матеріали, споруда може бути досить чітко датована другою половиною XVII ст.

Аналізуючи незвично великі для житлової споруди розміри об'єкту, його багате, як для житла, заповнення та складне планування, попередньо розкопану споруду можна інтерпретувати як корчму (шинок) чи частину комплексу заїжджого двору. З цього приводу вагоме значення має дослідження краєзнавця, засновника і багаторічного директора Народного музею у Торчині Г.Гуртового. Цитуємо: «У 1541 році Шепель належав князю Луцькому Леву Свидригайлу. У ході боротьби за литовський великокнязівський стіл він передав цю власність Бернатові Ольгердовичу. Торгові шляхи і тепер не минали Шепеля. Торгове мито тут «по грошу» брали. Була тут «усталена здавна митниця».

Через три десятиліття, у 1570 р. Шепель перебуває у заставі. Його віддав власник пан Остафій Орнослав Хрісові Сідлецькому. Тоді тут було оподатковано 34 волюки, 26 городників, одна корчма, сім млинових кіл, два виноробних котли» [2. С.60].

Як бачимо, споруда розкопаного типу згадується в люстрації Шепеля і цілком можливо, що саме її і розкопала експедиція 2010 р. Щодо деякої різниці в хронології, то корчма цілком імовірна могла існувати і в цей час, просто не потрапивши в люстраційні списки.

1. Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI Археологического съезда. – М., 1901. – Т.1.

2. Гуртовий Г.О. Шеполь – град землі Волинської // Минуле і сучасне Волині. Літописні міста і середньовічна культура. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 1998.

3. Кучинко М.М. Історія населення Західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X-XIV ст. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009.

4. Панишко С. Формування сільськогосподарської округи Луцька в давньоруський період // Археологічні дослідження

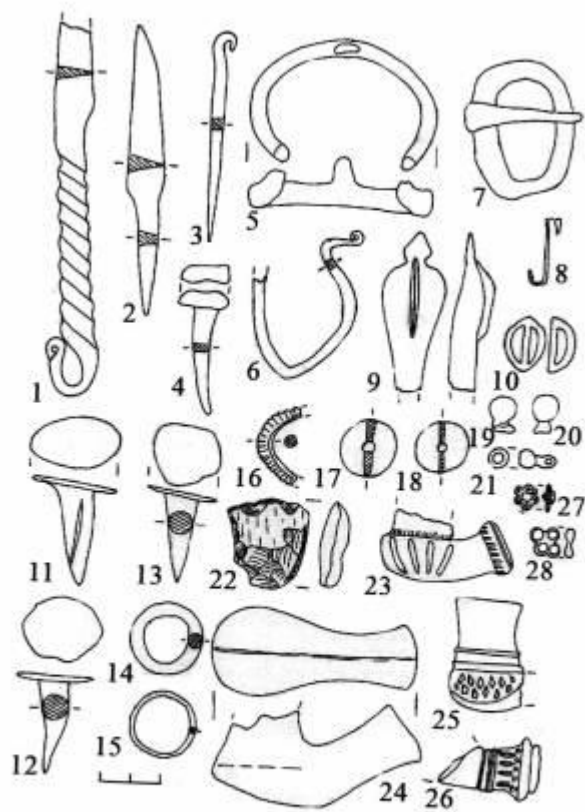

Рис. 3. Індивідуальні знахідки зі споруди: 1, 2 – ножі; 3 – проколка (шило); 4, 11–13 – цяхи; 5 – підкова; 6 – кресало; 7, 16 – пряжки; 8 – гачок рибальський; 9, 10, 27, 28 – накладки; 14, 15 – кільця; 17–18 – тягарі до сітки; 19, 20 – кулі; 21 – гудзик; 22 – кресальний камінь; 23–26 – люльки.